

ЛЕКЦІЯ №2

ТЕМА: Особистість як об'єкт наукового аналізу в самоменеджменті

План.

1. Поняття «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність» та їх співвідношення.
2. Особистість як об'єкт наукового аналізу. Поняття «особистість» в системі соціогуманітарного знання: філософський, психологічний, соціологічний підходи.
3. Характеристика специфічних рис особистості.

1. Особистість як об'єкт наукового аналізу в самоменеджменті. Поняття «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність» та їх співвідношення.

Виходячи із назви курсу «**Самоорганізація особистості**» ми можемо зробити висновок, що головним об'єктом пізнання даного курсу виступає **людська особистість**. Отже, для того щоб чітко усвідомити яким чином буде здійснюватися її самоорганізація, насамперед необхідно з'ясувати, що ж таке «особистість». Для цього спочатку необхідно здійснити аналіз понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність».

Людина – це родові поняття, яке означає, що певна істота належить до роду людського *Homo sapiens*. Людина – це **біосоціальна істота**. Тобто, природа її біологічна. Організм людини функціонує за усіма біологічними законами. А от сутність людини соціальна. Саме як **людина**, з усіма своїми видоспецифічними рисами, вона може проявитися тільки у соціумі, у середовищі собі подібних. До найважливіших видових рис людини належать:

- прямоходіння,
- наявність вищої форми відображення – психіки, свідомості,
- мислення,
- мова,
- здатності до праці,
- створення і виконання соціальних норм.

Індивід – це одиничний представник роду людського. Як представник роду, він має усі родові ознаки. Крім того, індивід має індивідні ознаки, зумовлені конституційними особливостями тіла, індивідуальними особливостями структури мозку, психіки, природними задатками.

Поняття «**особистість**» має найбільшу кількість визначень. Так, наприклад, американський психолог Гордон Олпорт стверджує, що їх більше 50-ти.

Причому слід зазначити, що існують і різні підходи до тлумачення особистості: психологічний, соціологічний.

Що ж таке **особистість**?

По-перше, термін «особистість» характеризує «надприродну», соціальну властивість людини.

По-друге, цим терміном визначається конкретний індивід як суб'єкт діяльності.

По-третє, під особистістю розуміється соціальна властивість індивіда як сукупність соціальних рис, характеристик, які інтегрувалися в процесі суспільної взаємодії.

Виходячи із вищезазначеного можна дати наступне визначення:

Особистість — інтегральна (цілісна) сукупність *соціальних властивостей* людини, що формується та видозмінюється протягом усього життя у результаті складної взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників її розвитку, активної взаємодії із соціальним середовищем. Соціальні властивості особистості проявляються у її поведінці, спілкуванні, діяльності.

Формування особистості є результатом включення людини до існуючої системи соціальних відносин шляхом засвоєння нею соціальних функцій, а також усвідомлення своєї приналежності до соціуму. На рисунку 1 зображене співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість».

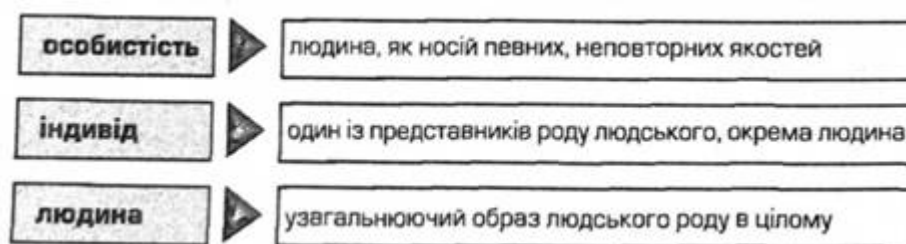

Рис. 1. Співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість».

Індивідуальність — це людська особистість у прояві індивідуальної своєрідності, неповторності, самості. І.І. Резьвицький у своїй праці «Личность. Индивидуальность. Общество» писав: «если личность — это вершина развития человека, то индивидуальность — это глубина проявления человеческой личности».

2. Поняття «особистість» в системі соціогуманітарного знання: філософський, психологічний, соціологічний підходи.

Витоки філософського пізнання проблеми особистості можна знайти в філософії Стародавньої Індії, де людина мислилась як частина світової душі, а людське життя розумілось як певна форма нескінченного ланцюга перероджень; у ранній античній філософії, де людина мислилась як частина Космосу, як мікрокосм, що був відображенням макрокосму. У класичній античній філософії, зокрема в працях Платона, який у людській душі, що тотожна соціуму, виокремлював три начала – **розумне, афективне, жадаюче**. Аристотель розглядав людину як політичну істоту. У середньовічній філософії, зокрема в працях Августина Блаженного і Фоми Аквінського, які наголошували на **божественній сутності людини**, хоча перший обстоював протилежність незалежних душі і тіла, а другий наголошував на особистісній їх єдності.

З епохи Відродження виокремлюється **особистість** у сучасному її розумінні, тобто не просто як окремість, що не зводиться до спільноти, а як **самоцінна соціальна індивідуальність, самостійно діючий соціальний суб'єкт**. Про це свідчать у тому числі етимологічні дослідження, які демонструють, що саме до цього часу належить наповнення поняття «особистість» (personality - англ., personnalite - франц.) сучасними змістовими значеннями **самостійності, унікальності, індивідуальності, з чітко вираженим соціальним характером унікальності, що було пов'язано з необхідністю протиставлення середньовічного поняття «людина», яке тлумачилось як результат божественного промислу, продукт вищих сил**.

Саме з епохи Відродження у соціально-філософській думці розгортається великий дискурс з приводу природи і сутнісного наповнення особистості, який триває і сьогодні. Починаючи з праць італійських гуманістів, які **підносять свободу, розум, активність, дієвий стиль життя, прагнення до земного самоствердження і щастя як структурні складові особистісного начала**.

Таким чином, філософські визначення особистості перетинають кілька змістових ліній, які використовуються для розуміння особистості як істоти:

- 1) природної;
- 2) мислячої (духовної);
- 3) діяльної;
- 4) предметної і, нарешті,
- 5) соціальної (суспільної).

У психологічній науці особистість розглядається через призму багатьох концепцій, які так і називаються - концепції особистості. Це:

- аналітична психологія (К.Юнг),
- антропологічна теорія (Ч. Ломброзо),
- біхевіоральні теорії особистості,
- гештальттерапія (Ф. Перлз),
- гуманістична психологія (К. Роджерс),
- розуміюча психологія (Е. Шпрангер), та багато інших.

Ураховуючи класичні підходи, сучасні психологічні концепції у визначенні особистості базуються переважно на внутрішніх особливостях людини з урахуванням впливу зовнішніх факторів. Зокрема, С.Л. Рубінштейн визначає особистість як сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи.

Дискусія про природу особистості, що точиться зі стародавніх часів, у другій половині ХХ ст. набула свого апогею (вищого щабля розвитку), зокрема в науковій літературі СРСР. Хоча у більшості випадків роботи радянських вчених базувались на принципах марксистсько-ленінської методології і були певною мірою ідеологічно заангажовані, вони містять велику кількість наукоємного матеріалу, який цілком вписується у загальносвітові традиції інтерпретації проблеми людини і особистості. Йдеться про праці таких авторів, як Б. Ананьєв, В. Ануфрієв, В. Асєєв, І. Бекешкіна, А. Бодалєв, А. Леонтєв, К. Платонов, В. Сержантов, І. Фролов та інші. **Ключовими питаннями, що обговорювались згаданими науковцями, були:**

по-перше, про співвідношення біологічного, психофізіологічного і соціального в особистості;

по-друге, питання про індивідуальність і неповторність особистості;

по-третє, про роль конкретної ситуації у її формуванні.

Особливої гостроти в той час набуло обговорення проблеми співвідношення біологічного і соціального. Найчастіше цю проблему розглядали в аспекті розвитку і формування особистості. Сутність однієї концепції полягала у тому, що формування особистості розглядається як засвоєння історичного досвіду попередніх поколінь шляхом залучення до культури. При цьому визнається провідна роль біологічних начал і природних задатків (біологізаторський підхід). У другому випадку, навпаки, провідна роль віддається соціальному середовищу і вихованню (соціологізаторський підхід).

Підсумком багаторічної полеміки з приводу співвідношення природного і соціального на початку 80-х років ХХ ст. було визнання того, що розуміння сутності особистості не можна наблизити, ані йдучи шляхом біологізаторства (панбіологізму), коли формування особистості визначається лише генетично

зумовленими властивостями, а соціальні умови розглядаються як просте тло діяльності, ані ідучи шляхом односторонньої соціологізації (пансоціологізму), коли особистість розглядається тільки як результат зовнішніх впливів, а її властивості повністю детермінуються соціальним середовищем.

Пізніше дедалі більше набувала поширення ідея системного підходу до розуміння особистості, згідно якого вона (особистість) є живою системою, єдністю фізичного, психічного, соціального та духовного, успадкованого та набутого.

Отже, сучасне бачення природи людської особистості полягає у тому, що вона розглядається ширше аніж біосоціальна, тобто більш специфічна. Її специфічність можна окреслити такими ознаками.

По-перше, у тривалому спорі про співвідношення біологічного і соціального нібито забули про третій фактор – психічний. Природа особистості визначається не лише задатками (біологічним) і соціальним середовищем і вихованням (соціальним), а й внутрішнім «Я», тобто психічним. Під «психічним» розуміється внутрішній душевно-духовний світ людини – його свідомі і несвідомі процеси, воля, переживання, пам'ять, характер, темперамент тощо.

По-друге, біологічне в людині відрізняється від природно-біологічного, хоч і не є чимось надприродним. Це біологічне соціалізоване і окультурене, таке, що змінило свою суть у процесі еволюції. У ході антропогенезу формується нова істота - людина, що, виділившись із природи, несе в собі притаманні їй ознаки, які не вичерпуються природним. Людина має нову якість, суть якої наука до кінця ще не збагнула. Природу людини можна пояснити через поняття «культура», біологічне і соціальне в якому знаходиться в перетвореному (соціалізованому, окультуреному) вигляді.

Саме така багатовимірність людини окреслюється поняттями «особистість» та «індивідуальність».

За А.Н. Леонтьєвим поняття «особистість» виражає цілісність, але цілісність особливого роду. Вчений вважає, що **особистістю не народжуються, особистістю стають**. На його думку **особистість - це цілісність, що зумовлена соціальними факторами**.

В.І. Шинкарук тлумачить особистість як **«суб'єкта суспільних відносин, носія свідомості та системи суспільно значущих якостей»**.

Синтезуючи дві основні концепції особистості: особистість як функціональна (рольова) характеристика людини і особистість як її сутнісна характеристика, А.Спіркін визначає особистість як **індивідуальний вираз**

суспільних відносин і функцій людей, суб'єкт пізнання та перетворення світу, прав і обов'язків, етичних, естетичних та всіх інших соціальних норм.

Наведені визначення особистості та багато інших акцентують увагу на соціально значущих рисах та якостях індивіда. Також особистість визначається як істота цілісна, яка об'єднує у собі особисті, соціальні і природні якості.

Проблема індивідуальності також вітчизняними дослідниками розумілась і продовжує розумітись неоднаково. Одні автори вважають індивідуальність властивістю особистості. Як зазначає В.М. Дьомін, «особистість - це така істота, в якій загальні соціальні властивості знаходять індивідуально-неповторний вираз, тому особистість - це завжди індивідуальність». Другі автори категорію індивідуальність пов'язують виключно з категорією індивід, а не особистість. Відповідно до такого підходу індивідуальність є складовою цілісної природи індивіда як окремої людини, яка розвиває і зміцнює свою особливість, а категорія особистість вбирає в себе усі прояви людського, всі характерні ознаки, притаманні людині як представникові людського роду.

Видається найбільш вдалим поєднання обох підходів, яке знайшло втілення в працях Б.Ананьєва і К.Платонова. Б.Ананьєв вважав, що індивідуальність - це не лише сукупність індивідуально-психологічних особливостей, вона являє собою єдність і взаємозв'язок властивостей людини як особистості і суб'єкта діяльності, в структурі якої функціонують її індивідуальні властивості, розуміючи індивідуальність як вищу ланку в ієрархічній тріаді «індивід - особистість – індивідуальність» К.Платонов проблему індивідуальності розглядає як систему особливостей людини як індивіда, як організму і як особистості.

3. Характеристики специфічних рис особистості

В сучасній науковій літературі для характеристики специфічних рис особистості застосовують категорії «властивості», «особливості» і «якості». Заслуговує на увагу дослідження К. Платонова з приводу співвідношення цих понять. Згідно з автором найбільш широкою категорією є властивість, яка відбиває все, що притаманно людині як індивідові. Особливість є тією властивістю, яка відрізняє індивіда від інших. Вона може бути стійкою і значущою, значущою лише за певних умов або зовсім незначною. Якість являє собою найбільш суттєву властивість, що дає будь-якому феномену визначеність. Зі зміною якості людини змінюється її сутність. Якість - це завжди властивість, але не будь-яка властивість є якістю. Найбільш суттєвими якостями дослідник

вважає атрибути особистості, якими є її **усвідомленість, динамічність, активність і неповторність.**

К. Платонов якості особистості класифікує за чотирма критеріями:

1) біопсихічні і психофізичні якості (стать, вік, конституція тіла, особливості будови мозку, темперамент, задатки тощо);

2) психічні якості, які залежать від особливостей психічних процесів (когнітивних, емоційних, вольових). Ці якості будуть виражатися в особливостях мислення, пам'яті, уваги, прояві емоційної сфери;

3) якості, пов'язані з досвідом: знання, вміння і навички;

4) соціально зумовлені якості, які сформувалися в процесі різноманітних форм діяльності, у спілкуванні, в соціальних відносинах, моральні якості.

Той чи інший набір природних, соціальних, моральних, психологічних, естетичних та інших якостей особистості визначає її індивідуальність.

Всі особистості унікальні і неповторні, але водночас у багатьох з них є спільне, типове, зумовлене тим, що вони формувалися під впливом однакових соціокультурних умов. На основі спільного типового розробляються типології особистості. Причому типології особистості, що розробляються у межах різних наук, істотно різняться між собою.

Особливу роль у розробленні проблематики типології особистості відіграє соціоніка як наука, що вивчає стійкі типи людей, людських колективів на основі енерго-інформаційного обміну між ними, соціально-психологічну типологію особистості та міжособистісних відносин.

1. Москалець В.П. Психологія особистості: підручник, 3-тє вид., перероб., доповн. Київ: Вид-во «Ліра-К», 2020. 364 с.

2. Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. 430 с.

3. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психологія життєвого шляху особистості. Київ: Ніка-Центр, 2006. 280 с.

4. Теорії особистості : навч.-метод. посібник / Укл.: Р.Т.Сімко, А.В.Сімко. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. 162 с.